

*Motto: „Multă luciditate teoretică și multe contradicții reale,
putere a minții și fragilitate a existenței: acesta sunt eu.”
(Ernesto de Martino)*

ARGUMENT

În spațiul românesc cultural există o insuficientă cunoaștere a cercetării, gândirii și muncii intelectuale a lui Ernesto de Martino, un antropolog italian de o mare reputație și influență europeană. Atât aspectele sale biografice, cât și cele demersurile teoretice ale marelui savant din Napoli sunt deopotrivă remarcabile mărturii ale capacității unui cercetător de a crea și de a lăsa deschise vaste căi de acces și de cunoaștere într-un domeniu care prezintă și la noi o preocupare constantă începând cu secolul XX. Atât moștenirea intelectuală și științifică a lui De Martino, cât și metodele sale inovative de cercetare, alături de personalitatea sa complexă, de veritabil ctitor de școală, pot aduce culturii românești și spațiului de cercetare de la noi, în special în domeniul antropologiei, o imensă contribuție. Iar punctele centrale ale acestei lucrări sunt de natură să sublinieze și să ofere un argument cu greutate inițierii demersurilor necesare pentru ca, prin traduceri, studii și contribuții teoretice, marile cercetător italian să beneficieze de o notoritate mai amplă în România, iar instrumentele create de acesta să aducă beneficii substanțiale cercetării de la noi.

Ca tânără cercetătoare, consider că efortul muncii de cercetare nu trebuie să eludeze provocările și nici chiar curajul de a propune mediului academic din România o temă caracterizată de un vizibil caracter de noutate, dar și una care să ofere, totodată, pragmatic, instrumente utile pentru cei interesați de domeniul antropologiei și care vor să utilizeze contribuția semnificativă pe care a avut-o De Martino. În ceea ce mă privește, alegerea nu este una întâmplătoare, fiind atașată încă din gimnaziu și din liceu de limba germană, un mod prin care am reușit să-l descopăr pe Ernesto de Martino, știind că și volumele lecturate de către acesta erau în această limbă. În același timp, pot spune că mi-am exprimat regretul pentru lipsa din librăriile românești a volumelor lui De Martino și, totodată, față de lipsa de inițiativă privind traducerea lucrărilor acestui mare autor la noi.

Nu este ușor să urmărești parcursul vast al vieții lui De Martino, mai ales dacă ținem seama de aspectele pline de contradicții ale biografiei sale. De aceea, demersul prezent va urmări explorarea unui orizont complex parcurs de etnolog, care a reușit să alcătuiască o imagine plurispectrală în domeniile în care acesta a operat, punându-le în legătură printr-un demers pluridisciplinar. Opera sa este asemănătoare unui pergament, unul dintre cele mai utilizate suporturi pentru scriere, supus trecerii timpului și vicisitudinilor istoriei, condițiilor dificile de conservare și intervențiilor

nepotrivite de restaurare, dar dovedindu-se extrem de trainic. La fel, opera lui De Martino putem spune că păstrează aceste caracteristici, putând fi observată dintr-o vastitate de unghiuri: din perspectiva etnologului, a cercetătorului de folclor, de istoric al religiilor, filosof, omul politic, cetățean implicat civic, cercetător al literaturii psihopatologice și parapsihologice. Încercarea mea deci nu are pretenția de a prezenta spațiului academic din România o formă completă și nealterată a pergamentului, reprezentat de opera lui De Martino cât, mai degrabă, de a demara un efort de spectroscopie, o metodă atestată în evaluarea stării de conservare a pergamentului.

Inițial, prezentul demers va fi unul centrat pe cadrul conceptual care definește direcțiile trasate de De Martino, pornind de la perspectiva filosofică a acestuia, referitoare la tema ethos-ului transcendental (regăsită, de altfel, în opera cercetătorului) și până la analiza acestuia de tip istoric, care se dezvoltă în jurul conceptului de „prezență”. În același timp, complexitatea abordării lui De Martino a impus o orientare cu caracter mai degrabă multidisciplinar, încercând să îmbin prima parte a lucrării, care cuprinde o analiză de tip monografic, cu cea de-a doua, în care principala miză teoretică este punerea în oglindă a teoriilor despre mit, respectiv a obiceiurilor și tradițiilor (ritualurilor) românești, cu tradiția rurală italiană și cu fenomenele sale etnologice specifice. Pentru atingerea acestor scopuri, am realizat o amplă descriere unui important simboluri mitic - tarantula, simbol al culturii rurale italiene, însoțită de versiunile ei contemporane, constând în spectacole de scenă și în manifestări tipice de festival. Aceste preocupări ale lui De Martino marchează, încă o dată, structura complexă a personalității sale¹ și relevanța pentru spațiul românesc de cercetare a cunoașterii operei acestui mare savant.

Metodologic, așa cum am precizat deja, lucrarea se axează pe un cadru comparativ-interpretativ sistematic, prima parte a lucrării având însă un caracter filologic mai pronunțat. Totuși, pentru a cuprinde o arie cât mai largă a contribuției lui De Martino, am structurat lucrarea în două direcții, una de natură monografică, iar cealaltă cu caracter teoretic și interpretativ, încercând să respect, la toate nivelele, metoda comparației ca principal instrument metodologic. De altfel, aceasta s-a extins atât asupra teoriilor utilizate de autor, cât și asupra obiceiurilor populare descrise în amănunt, mergând până la punctul în care analiza a reliefat unul din cele mai importante argumente care poate constitui o justificare completă a necesității creșterii notorietății în spațiul românesc a studiilor lui De Martino: este vorba de relația

¹ Cunoscut în Italia, și nu numai, atât ca cercetător al terenului etnologic, cât și ca om de cultură, cu o arie de cunoaștere variată, cu autoritate epistemologică în domeniul istoriei religiilor, autor de articole și volume științifice, încercări literare, dar și ca profesor de liceu, profesor universitar, purtător de cuvânt, personalitate politică, făuritor de cultură și de teorii culturale, îndrumător și deschizător de drumuri, formator de destine etc.

specială a acestuia cu Mircea Eliade. Profitând deci de dialogul dintre două minți strălucite ale secolului XX, am urmărit punctele nevralgice ale disputei intelectuale dintre cei doi, intervenind critic mai ales în definirea conceptelor de mit și rit la De Martino.

Vorbind despre tarantism, constat că acest capitol a constituit punctul cel mai aplicat al lucrării, prezentarea integrând inclusiv reflecții asupra transformării acestora în contemporaneitate în reprezentanții de tip artistic. Firul parcurs în analiză este cel plecând de la trăsăturile interpretative ale mitului folcloric și până la formele actuale ale reprezentărilor de tip spectacol, aplicate în cazul tarantismului. Instrumentele teoretice utilizate au ca sursă domeniul antropologiei culturale, însă trebuie menționat că inclusiv teritoriul ento-antropologiei a fost de un real folos, mai ales în încercarea de a oferi o definiție clară a conceptelor de mit și de tradiție. Ulterior incursiunilor de natură teoretică, ordinea logică a lucrării a urmat interpretarea critică, analitică și comparativă, cu accent pe subiectul folclorului românesc și al celui italian, din perspectiva elementelor constitutive ale acestora formate din obiceiuri și tradiții specifice.

Originalitatea lucrării constă, în primul rând, în demersul de popularizare pentru publicul din România, prin conștientizarea și stimularea interesului acestuia, dar și a comunității academice de la noi privind rezultatele obținute de De Martino în urma demersurilor sale de cercetare. Intenția este cu atât mai justificată cu cât însuși De Martino și-a manifestat în mod special interesul pentru folclorul românesc, influențând liniile de cercetare de la acea vreme și impunând noi structuri terminologice în domeniu. Un element cheie inovativ propus de De Martino este imaginea, respectiv importanța pe care acesta o acordă observației vizuale ca sursă etnografică de documentare și de analiză. Devine și mai plină de semnificație astfel propunerea pentru publicul din România, atât a celui specializat, cât și a celui general interesat, de a intra într-un mult mai profund și mai fructuos comerț cu unul din fondatorii antropologiei vizuale. De altfel, folcloristul italian a promovat amplu, prin intermediul diferitelor emisiuni culturale, importanța elementelor culturii tradiționale și bogăția folclorului italian la nivelul publicului larg, prezentând aspecte de detaliu mai ales în privința fenomenelor tarantismului, magiei sau cântului funerar în diferitele localități pe care acesta le-a studiat.

Scopul lucrării vizează cuprinderea cât mai multor aspecte din viața cercetătorului italian, atât referitoare la activitățile acestuia în plan personal, cât profesional, dar vizând mai ales opera acestuia, explicată și înțeleasă mai bine chiar prin multiplele fațete intelectuale ale acestuia: aceea de etnolog, antropolog, cercetător, istoric al religiilor, filolog, personalitate politică, profesor universitar, filosof, formator, deschizător de drumuri. Mai mult, dezvoltările sale din cuprinsul operei au inclus și observații de ordin comparativ, care au vizat aspecte care țin de obiceiuri, tradiții, ritualuri, aparținând celor două culturi tradiționale, română și

italiană. Pe baza acestora, De Martino a putut face numeroase observații comparative, observând asemănări și deosebiri între cele două zone folclorice. Mai mult, instrumentele teoretice despre mit furnizate de disputa De Martino/Eliade având, la rândul lor, o deosebită utilitate. Din acest punct de vedere, am urmărit obținerea unei imagini clare și cuprinzătoare în ceea ce privește mitul, înțelegându-l mai ales ca punte de legătură între moștenirea culturală (identitatea națională) și fenomenul folcloric înțeles ca fenomen artistic pe care îl propune societatea modernă.

Obiective: prezentul demers urmărește cu precădere surprinderea influenței cercetărilor lui De Martino în înțelegerea elementelor de folclor italiene și românești, printre care enumerăm și bocetul, respectiv ritualul funerar românesc, care relevă și mai mult, prin funcția lor socială relevantă și dramatică, importanța înțelegerii și studierii unor fenomene legate profund de condiția existențială a comunităților umane tradiționale. Abilitatea cu care De Martino le studiază, analizându-le cu neutralitatea unui agent constatat, dar reușind totodată să le reintegreze spațiului mitic, specific structurilor arhaice mitologice europene, atrage atenția îndeosebi asupra Sudului Cultural european.

Partea întâi a prezentei teze intitulată „**Ernesto de Martino, portretul unui faimos antropolog**” caută să surprindă mai degrabă trăsăturile monografice importante ale vieții etnologului italian, cu accent pe activitatea savantului descrisă pe parcursul a trei părți, structurate sub forma a trei capitole importante împărțite în subcapitole pe tematici diferite. De altfel, fiecare final de capitol include o analiză personală, pe care am realizat-o dorind să contribui cu ceea ce am considerat semnificativ în raport cu potențialul de cunoaștere în domeniu în spațiul academic românesc. Astfel, în urma comentariilor de natură interpretativă, critică, analitică și comparativă pe care le-am elaborat, am încercat cu prioritate să deslușesc impactul cel mai relevant al studiilor realizate de De Martino, modul de receptare al acestora, importanța materialelor culese, dar, mai ales, utilitatea lor pentru cercetări ulterioare.

Capitolul întâi intitulat „**Viața și activitatea cercetătorului Ernesto de Martino**” descoperă nu doar aspecte fascinante care țin de personalitatea complexă a etnologului italian, dar cei interesați îi pot înțelege opera inclusiv prin vastul parcurs, determinat de preocupări diverse, de la culegeri de date de teren, în cadrul cercetărilor etnografice, la activitatea sa de profesor universitar, de îndrumător, de autor de volume științifice și articole sau de teoretician al mitului. De altfel, lucrarea cu cel mai mare impact din punctul de vedere al unor astfel de orientări complexe și variate este cea apărută în 1941, „Naturalismo e storicismo nell'etnologia”, în care De Martino depune un efort de reconstrucție a istoriei pornind de la propria sa filosofie. De Martino ia drept nucleu al înțelegerii comportamentului de tip magic criza prezenței, pe care o interpretează ca risc și continuă posibilitate de pierdere a acesteia, și pe care o regăsește inclusiv la nivelul folclorului românesc, mai ales în analiza pe

care o face asupra bocetului și funeraliilor românești, procesului de doliu și ritualul vechi al plânsului.

Capitolul doi, intitulat „**Biografia intelectuală a lui de Martino**”, capitolul surprinde aspecte importante ale formării părintelui antropologiei italiene, de la relația cu măștrii săi intelectuali și spirituali, până la interacțiunea cu diverse personalități ale acelor vremuri, cu precădere fiind menționată în detaliu relația cu Benedetto Croce. Interesant într-o astfel de relație este parcursul ei, din momentul primelor influențe transmise de către maestru, la prietenia cultivată ulterior și încrederea confirmată în timp, până la momentul declanșator al ruperii relației intelectuale, prin urmarea unui drum diferit de către discipol. De altfel, distanțarea s-a petrecut odată cu optica diferită dezvoltată de De Martino asupra teoriei istoriciste și cu aplicarea acesteia într-o formă schimbată asupra obiceiurilor și tradițiilor studiate din folclorul italian. Un alt aspect important în biografia lui De Martino îl ocupă relația cu Mircea Eliade, care a contribuit decisiv la șlefuirea instrumentelor conceptuale și teoretice cu care savantul italian a operat. Totodată, capitolul surprinde în detaliu și trăsăturile unor intelectuali ca Vittorio Macchioro și Benedetto Croce, care au contribuit major la șlefuirea parcursului de cercetător al lui De Martino. Aspectele analizate reflectă inclusiv observațiile cu caracter de nuanță, privind raportul lui De Martino cu lumina și umbrele, înțelese în contextul analizei misterului. Acesta este, în linii mari, contextul formării unui intelectual de calibrul ca De Martino și a fondului său conceptual, care a făcut posibilă apariția unor opere cunoscute ca: „Naturalismo e storicismo”, „Mondo magico” sau ca cele care formează „Trilogia Meridionala”. De altfel, conceptele sale centrale, relaționate cu tema devenirii și a de-istoricizării raportului omului cu lumea le clarifică cu ocazia schimbului de idei purtat cu Croce și în urma cercetării atente a scrierilor acestuia din urmă, care vor avea rolul de a definitiva abordarea demartiană. Dialogul se dovedește util și prin reflecțiile pe care De Martino le face în marginea problematicii „realității magice”, sprijinit în mod substanțial de utilizarea perspectivei crociene asupra istoriei. Astfel, din perspectivă demartiană, ethosul transcendenței ajunge să fie situat la nivelul procesului istoric, ethosul devenind în acest mod un spațiu conceptual care urmează să fie aprofundat și amplificat.

Capitolul trei, care are titlul de „**Reforma studiilor etnologice a lui de Martino**” se centrează prioritar asupra studiilor de natură etnografică pe care De Martino le face, având ca instrument de pornire metodologia stilului de analiză clasică a școlii italiene de demo-etno-antropologie. Este punctul în care cititorul poate observa elementele de noutate pe care De Martino le aduce în cadrul studiului asupra folclorului italian, acesta perfecționându-și metoda și aducând vizibile contribuții în raport cu care De Martino își adjudecă rolul de veritabil pionier. Importanța inovațiilor de cercetare propuse de De Martino ajunge să fie dată inclusiv de mijloacele tehnice specifice secolului XX, pe care savantul le utilizează și le